

Sähköiset sisällöt yleisiin kirjastoihin - hanke

Overdrive-palvelun käyttöönoton kuvaus Vaski-kirjastoissa

Laine Aija

2013

Vaski- kirjastot 23.9.2013

Sisällys

1. Johdanto.....	1
2. Taustaa.....	2
3. Käyttöönoton valmistelu.....	2
3.1 Palveluun tutustuminen	2
3.2 Hankintapäätös	2
3.3 Palvelusopimus, sopimuksen laadinta	3
3.4. Tekniset toimenpiteet	3
4. Palvelusivusto.....	4
5. Kokoelman luonti	4
6. Hankinta ja luettelointi.....	5
7. Ohjeistus.....	6
8. Henkilökuntakoulutus.....	6
9. Hankinnat palvelun käyttöönottoon liittyen	7
10. Viestintä.....	8
11. Palvelun lanseeraus ja asiakasopastukset	8
12 . Palvelun käyttöönotossa esiin tulleita ongelmia.....	8
13. Palvelun käyttö.....	9
14. Käyttöönottoprosessi kaaviona	10
15. Työnjakautuminen eri prosessien välillä	11
16 . Käytetty aika henkilöittäin ja kokonaisarvio käyttöönottoon menneestä ajasta.....	11
17. Käytetty aika/nimeke käyttöönottoprosessin lopussa.....	12
18. Yhteenveto.....	12
13. Haastattelut.....	13

1. Johdanto

Tämä käyttöönottokuvaus kuvaa nimensä mukaisesti e-aineistopalvelun käyttöönottoa Vaski-kirjastoissa. Itse palvelun kuvaamiseen ei tässä dokumentissa keskitytä. Palvelusta kiinnostuneet voivat tutustua siihen esimerkiksi Overdriven – palvelun verkkosivuilla osoitteessa <http://www.overdrive.com/>.

Tähän dokumenttiin saadut tiedot on kerätty haastatteluin. Haastateltujen henkilöiden lista löytyy dokumentin lopusta sivulta 13.

Erityinen kiitos informaattikko Aki Pyykölle, joka toimi käyttöönoton aikana e-aineistoista vastaavana informaattikkona. Haastattelujen lisäksi Aki toimitti myös monia käyttöönottoon liittyviä dokumentteja tämän kuvauksen taustatiedoiksi.

2. Taustaa

Overdrive on tällä hetkellä maailman laajin kirjastoille e-kirjoja tarjoava palvelu. Palvelu on amerikkalainen ja sen valikoima koostuu pääasiassa englanninkielisestä materiaalista. Kirjastoille on tarjolla kaiken kaikkiaan noin miljoonan teoksen valikoima. Näistä suomalaisille kirjastoille on tarjolla noin 200 000 nimekettä.

Pääkaupunkiseudun Helmet-kirjastot ottivat palvelun käyttöönsä loppukesästä 2012. Euroopassa palvelu on käytössä Suomen lisäksi mm. Isossa-Britanniassa ja Irlannissa.

3. Käyttöönoton valmistelu

3.1 Palveluun tutustuminen

Vaski-kirjastoissa palveluun tutustuminen aloitettiin keväällä 2012. Saman vuoden elokuussa Turun kokoelmapalvelujen palvelupäällikkö keskusteli asiasta Helsingin kaupunginkirjaston e-informaattikon Marja Hjeltin kanssa. Tapaamisessa käsiteltiin Helmet-kirjastojen kokemuksia käyttöönotosta, sekä Overdrive- palvelun tarjontaa ja käytettävyyttä.

Helsingin kaupunginkirjaston e-informaattikko Marja Hjelt esitteli Overdrive-palvelua ja Helmetin kokemuksia palvelusta myös Turun kokoelmapalvelujen informaattikolle. Syksystä 2012 lähtien palvelu oli esillä toistuvasti kokoelmapalveluinformaattikkojen kokouksissa.

3.2 Hankintapäätös

Palvelun hankintaa käsiteltiin ensin Turun kokoelmapalveluinformaattikkojen kokouksessa, jonka jälkeen asiaa käsiteltiin Vaskin kokoelmatoimijoiden ryhmässä. Hankintapäätöksen palvelusta teki Vaski-jory. Turun osalta palvelun hankintapäätös käsiteltiin myös kulttuurilautakunnassa, jossa asian esitteli kulttuuritoimenjohtaja.

Osassa Vaski-kirjastoista hankintapäätös kuului kirjastotoimenjohtajan päätösvaltuuksiin. Osassa taas hankintasumma oli suuruudeltaan sellainen, että hankintapäätös siirtyi lautakunnan päätettäväksi.

Palvelun hankinnan perusteena oli Vaski-kirjastojen tarve lisätä e-aineistojen tarjontaa, sekä palvelujen yhtenäisyys koskien yleisten kirjastojen kenttää.

3.3 Palvelusopimus, sopimuksen laadinta

Overdrivesta saatiin valmis sopimus pohja, joka lähetettiin Turun kaupungin lakimiehen tutkitavaksi. Palvelusopimusta käsiteltiin lakimiehen kanssa keskusteluin ja sähköpostein. Sopimus käsiteltiin myös Vaski-joryssa.

Hankintaan ei tarvittu kilpailutusta. Kaupungin lakimiehen mukaan kilpailutus saattaa kuitenkin jatkossa tulla aiheelliseksi, jos vastaavia palveluja aiotaan hankkia lisää.

Vaskin palvelusopimus erosi tietyin kohdin Helmetin sopimuksesta. Helmet-kirjastoissa sopimuksen omistaa Helsinki ja muut pääkaupunkiseudun kirjastot ovat liittyneet Helsingin sopimukseen. Vaski-kirjastoissa kaikki kirjastot liittyivät sopimukseen erikseen ja kirjastoilta tarvittiin liittymistä varten valtakirjat. Vaskin sopimuksen allekirjoitti Turun kirjastopalvelujohtaja.

Overdrive määritteli sopimukseen minimisumman (Vaski-kirjastoissa 10 000 \$), jolla aineistoa on hankittava vuosittain. Summa maksetaan Overdrivelle vuoden alussa ja rahamäärä pienenee sitä mukaa, kun kirjasto hankkii kokoelmiinsa aineistoa.

Kirjastoilta peritään myös vuosittainen alustamaksu, joka määräytyy palvelualueen asukasluvun perusteella. Sopimus oli tehtävä kerrallaan vähintään neljäksi vuodeksi. Tämän jälkeen kirjastoilla on mahdollisuus joko jatkaa sopimusta, tai lopettaa palvelun käyttö

3.4. Tekniset toimenpiteet

Palveluun kirjautuminen:

Overdrive –palveluun kirjautuminen ajateltiin alun perin toteuttaa kirjastokorttiavaruudella, jolloin yhteyttä kirjastojärjestelmään ei olisi tarvinnut rakentaa. Vaski-kirjastoissa kirjastokorttinumerosarjoja on kuitenkin monia, ja tiedot näistä olisi pitänyt syöttää palveluun manuaalisesti. Tämä olisi ollut tehtävänä mahdoton, joten lopulta päädyttiin rajapintaratkaisuun, jossa Overdrive-palvelu käyttää kirjastojärjestelmään SIP2 - rajapintaa.

Rajapinnan tarkoituksena on tarkistaa kirjastojärjestelmästä asiakastunnus, sekä lainausoikeus. Tässäkin ratkaisussa oli kuitenkin alkuvaiheessa ongelmia. Rajapinta ei hyväksynyt alkuvaiheessa kaikkia korttiavaruuksia, vaikka tarkistus tapahtuikin kirjastojärjestelmän kautta.

Lainauskäytäntöratkaisut:

Ennen palvelun käyttöönottoa kirjaston oli myös päätettävä eri aineistolajien laina-ajat, aineiston varauskäytännöt ja lainausrajoitukset.

4. Palvelusivusto

Overdrive-palvelussa on mahdollista räätälöidä jokaiselle kirjastolle, tai kirjastokimpalle oma e-kirjasto – verkkosivu. Kirjastolle tämä tarkoittaa layoutin suunnittelua, sekä mm. sivuston nimen ja URL-osoitteen miettimistä. Vaskissa päädyttiin toteuttamaan samannäköinen palvelusivusto kuin Vaski-kirjastojen verkkosivu.

Palvelun käyttöönottavan kirjaston tulee myös miettiä, millä termeillä palvelu löytyisi parhaiten hakukoneista, eli minkälaisia tageja käytetään.

Ongelmalliseksi osoittautui palvelussa käytössä oleva aineiston kategorisointi, sillä amerikkalainen tapa ryhmitellä aineistoa ei sinällään ollut sovellettavissa Suomeen.

Tekstin käännöksissä pohjana oli Helmet-kirjastojen aikaisemmin tekemä käännöstyö, jota räätälöintiin eteenpäin.

Overdriven käyttöönoton myötä myös muut e-aineistot nostettiin näkyvimmin esille Vaskin verkkosivuilla.

5. Kokoelman luonti

Turun kaupunginkirjaston kokoelmapalvelujen informaattikot hankkivat Overdrive-palvelun peruskokoelman. Palveluun budjetoitiin kiinteä summa (10 000 \$) ja peruskokoelman hankintaan tästä käytettiin 2/3. Toistaiseksi myös kokoelman kartuttaminen on Turun kaupun-

ginkirjaston kokoelmapalvelujen informaattikkojen vastuulla. Valinnat toteutetaan aineisto-valintajaon mukaisesti.

Kokoelman luonnin haasteeksi osoittautui mm. kirjojen suuri tarjonta, n. 200 000 nimekettä.. Lisäksi valikoimassa on paljon sellaista amerikkalaista kirjallisuutta, joka ei sovellu suomalaisten kirjastojen kokoelmiin, esimerkkinä poliittisesti tai uskonnollisesti väritynyt kirjallisuus. Sisältöihin oli näin ollen tutustuttava tarkkaan ennen valintapäätöksen tekoa. Tietokirjallisuuden valinta oli jonkin verran helpompaa suhteessa aikuisten kaunokirjallisuuden suhteeseen. Lastenkirjallisuudessa kulttuurierot tulivat myös selkeämmin näkyviin.

Kokoelman luonnissa nimekkeiden valinnan lisäksi tuli ottaa huomioon myös erilaiset lainauskäytännöt. Osa kustantajista, esimerkiksi Harper & Collins asettavat teoksilleen 26 käyttökerran rajan. Toisaalta rajoitetun käyttömäärän sisältävät teokset ovat edullisempia kuin rajoittamattomat. Osa teoksista taas on mahdollista hankkia siten, että palvelu sallii usean yhtäaikaisen käyttäjän. Vaski-kirjastoihin ei hankittu alkuvaiheessa rajoittamattoman käyttäjämäärän sallivia lisenssejä, johtuen teosten korkeasta hinnasta. Toistaiseksi kaikki palvelussa olevat teokset ovat yhden yhtäaikaisen käyttäjän lisenssillä.

Overdriven valikoima nuorten kirjallisuuden suhteen osoittautui hyväksi ja nuorten kirjallisuuden hankintaa päätettiin painottaa myös aineistonvalinnassa. Suosituista nuorten kirjoista suurin osa on Harper & Collinsin kustantamaa, mutta 26 kerran lainausrajoitteen ei annettu vaikuttaa valintapäätökseen.

Nuorten kirjallisuus on nyt palvelun käytöstä kertyneiden tilastojen mukaan osoittautunut suosituksi. Nuorten kirjallisuuden valinnassa pohdinnan aiheeksi nouseekin se, onko e-aineiston hankinta luonteeltaan jatkossa täydentävää, vai päätetäänkö joitakin teoksia hankkia vain e-kirjoina. Uudet e-aineistopalvelut nostavatkin esiin tarpeen käydä kokoelmapoliittista keskustelua laajemminkin yleisten kirjastojen keskuudessa.

6. Hankinta ja luettelointi

Hankintaprosessi toimii käytännössä siten, että kokoelmapalvelujen informaattikot valitsevat teokset Overdrive-palvelun ostoskoriin, jonka jälkeen palvelupäällikkö hyväksyy ostoskorin, sekä toimittaa tilauksen eteenpäin. Tilauksesta kirjasto saa listauksen, joka toimitetaan valitsijoille tarkastettavaksi ja luetteloijille luetteloitavaksi.

Vaski-kirjastoissa Overdrive-palvelun luettelointi ja asiasanoitus on keskitetty kahdelle henkilölle; Turussa hankintaosaston erikoiskirjastovirkailijalle ja Rasion kaupunginkirjastossa toimivalle kirjastovirkailijalle.

Kaikki Overdrivesta tilatut teokset on luettelointi aineistotietokantaan. Luettelointiprosessi käynnistyy, kun Overdrive toimittaa tilatuista nimekkeistä tiedot excel –muodossa olevassa taulukossa. Taulukko sisältää perustiedot teoksista kuten esimerkiksi nimekkeen, tekijän, kustantajan ja teoksen kirjautumislinkin. Näiden tietojen pohjalta luettelointia ja asiasanoitusta ei kuitenkaan vielä voida tehdä, vaan teoksen tietojen täydennykseen käytetään lisäksi Overdrive -palvelussa olevia tietoja, omaa aineistotietokantaa (painettu vastaava aineisto), kongressin kirjaston aineistotietokantaa, sekä joskus myös Amazon - verkkokirjakauppaa.

Teoksen tietojen tarkastelua varten teos pitää myös lainata. Ongelman tässä kohtaa muodostavat Harper & Collinsin kirjat, joissa on rajattu käyttömäärä (26 lainakertaa).

Tietojen tallennus Aurora-aineistotietokantaan aloitettiin maaliskuun lopussa ja sitä jatkettiin aina julkaisemispäivään 4.6 asti.

Määrärahojen seurannan tekee palvelupäällikkö, joka huolehtii siitä, että budjetoitua summaa ei ylitetä, mutta että palveluun maksettu summa myös käytetään.

7. Ohjeistus

Palvelun käyttöä varten laadittiin useammat ohjeet (e-aineistosta vastaava informaattikko):

- Koulutusrunko kouluttajille
- Yleisluonteiset käyttöohjeet e-kirjojen käytöstä, joita voidaan hyödyntää myös muissa palveluissa
- Pikaohjeet

Ohjeita päivitetään myös jatkossa, joten ne eivät ole siis kertaluonteista työtä.

8. Henkilökuntakoulutus

Henkilökuntakoulutus toteutettiin vapaaehtoisilla kouluttajilla. Koulutuksen tueksi e-aineistoista vastaava informaattikko laati koulutusohjeet. Koulutustilaisuuksia järjestettiin Vaski-alueella yhteensä yli kaksikymmentä. Yhden tilaisuuden kesto oli n. kaksi tuntia.

Koulutusta annettiin sekä PC-, että mobiililaitteilla, riippuen kouluttajasta.

Koulutukset jakautuivat seuraavasti:

Turussa:

10 koulutusta ja lisäksi kirjastoauton koulutukset

Raisiossa

5 koulutusta

Liedossa

2 koulutusta

Sauvossa

1 koulutus

Kaarinassa

3 koulutusta

Paimiossa

1 koulutus

Uudessakaupungissa

2 koulutusta

Koulutuksiin osallistui yhteensä 159 opastettavaa.

9. Hankinnat palvelun käyttöönottoon liittyen

Käyttöönottoa ja koulutusta varten hankittiin 18 kpl mobiililaitteita, joista suurin osa oli Applen ipad-laitteita. Lisäksi hankittiin myös Windows RT – käyttöjärjestelmän Asus, sekä Samsungin tablet-laitteita. Kaikille Turun lähikirjastoille hankittiin oma tablet-laite.

Windows RT osoittautui käyttöjärjestelmänä ongelmalliseksi e-kirjojen suhteen. Lukuohjelmista esimerkiksi Adobe Digital Editionia ei pystynyt laitteelle asentamaan ja Overdrive Media Consolin käytössäkin ilmeni ongelmia.

10. Viestintä

Palvelun markkinointia varten laadittiin lehdistötiedotteet. Kirjastotilassa tapahtuvaan markkinointiin laadittiin flyerit kolmella kielellä (suomi, ruotsi, englanti).

Palvelua markkinointiin myös erilaisilla mainoksilla kirjastotilan ilmoitustauluilla, sekä palvelutiskillä olevilla suomenkielisillä, ja monikielisillä mainoksilla. Palvelusta laadittiin myös power point-diaesitys kirjaston infotelevisioihin.

11. Palvelun lanseeraus ja asiakasopastukset

Palvelun lanseeraus toteutui suunniteltua myöhemmin, johtuen lähinnä palvelun kirjautumisongelmista. Myös koulutusten järjestäminen ja aikatauluttaminen, verkkokirjastosivun rakentaminen, sekä aineiston luettelointi vaativat odotettua enemmän aikaa.

Asiakkaille perustettiin palvelun lanseerausviikolla Turun kaupunginkirjaston aulaan opastuspiste, jossa opastajat päivystivät kuuden tunnin ajan päivässä. Asiakkaiden osallistuminen opastuksiin oli kuitenkin vähäistä. Toisaalta henkilökuntaa oli opastettu myös niin, että neuvontaa annettiin asiakaspalvelupisteissä aina tarvittaessa.

12 . Palvelun käyttöönotossa esiin tulleita ongelmia

- Kirjastokorttiavaruus ei toiminut, joten jouduttiin käyttämään rajapintaratkaisua
- Vaskialueella on käytössä erilaisia kirjastokortteja, joista jotkin kortit eivät toimineet palveluun kirjautumisessa, vaikka tunnistautumisen rakennettiinkin rajapintaratkaisulla kirjastojärjestelmään. (mm. Kaarina, Uusikaupunki ja Rymättylä)
- Palvelun kielen vaihto muualla kuin etusivulla ei toiminut
- Tiedostoformaattien ja laitteiden yhteensopivuudessa ongelmia, erityisen ongelmallinen on wma- formaatti, joka ei toimi pääsääntöisesti kuin Windows Media Playerissa

- Alkuvaiheessa testiympäristössä ei pystynyt lainaamaan testikorteille kuin rajatun määrän kirjoja, joten luettelointi hidastui tämän takia, joka puolestaan hidasti käyttöönottoa
- Suuren aineistomäärän kanssa toimiminen vaatii totuttelua, erityisesti kokoelman valinnassa

13. Palvelun käyttö

Tilastotietoa palvelunkäytöstä, ajanjakso 5.6. – 20.8.2013:

Nimekkeitä

e-kirjat	237
äänikirjat	28

Lainoja

	e-kirjat	äänikirjat	kaikki
Kesäkuu	187	25	212
Heinäkuu	126	22	148
Elokuu	95	19	114
Yhteensä	408	66	474

Varauksia

e-kirjat	45
äänikirjat	7
yhteensä	52

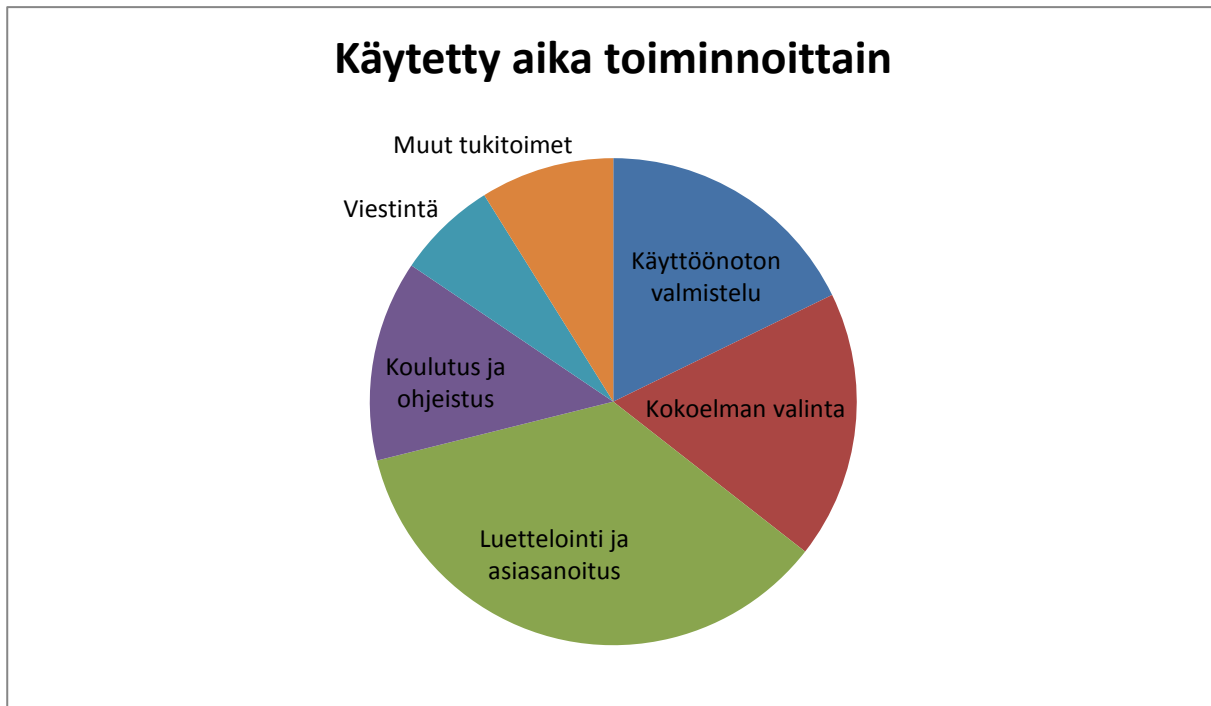
Uusia käyttäjiä

Kesäkuu	136
Heinäkuu	82
Elokuu	50

14. Käyttöönottoprosessi kaaviona

15. Työnjakautuminen eri prosessien välillä

16 . Käytetty aika henkilöittäin ja kokonaisarvio käyttöönottoon menneestä ajasta

Henkilö	Työviikkoja
Aki Pyykkö	5,5
Sari Koskinen	5,5
Kaisa Hypen	2,5
Hannele Lyts	2,5
Viestintä	1,5
Kokoelmapalvelujen informaatikot	4,0
Kouluttajat	2,0
Yhteensä	23,5

17. Käytetty aika/nimeke käyttöönottoprosessin lopussa

3,16 h/nimeke

18. Yhteenveto

E-aineistopalvelun käyttöönotto on työläs prosessi, vaikka palvelu onkin hankittaessa valmis kokonaisuus. Käyttöönottoon liittyy usein ennakoimattomia ongelmia, jotka viivästyttävät palvelun lanseerausta. Vaski-kirjastoissa ongelmia aiheuttivat mm. erilaiset kirjastokorttisarjat, joiden vuoksi palveluun kirjautumista ei voitu toteuttaa aiotulla tavalla.

Käyttöönotossa on myös monta osapuolta, joiden aikataulut ja toiminnot on sovittava yhteen. Kirjastojen ja kirjastokimppojen kannalta tärkeää olisikin jatkossa keskittää käyttöönoton toiminnot niin pitkälle kuin mahdollista. Kirjastoille ideaalitalanne olisi se, että kirjastot tekevät vain hankintapäätöksen ja muu käyttöönottoon liittyvä problematiikka, kuten sopimusneuvottelut, koulutusten suunnittelu, tiedotus ja markkinointi hoituisivat keskitetyn ratkaisun kautta.

Overdrive –palvelun käyttö on toistaiseksi ollut hyvin maltillista Vaski-alueella. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että samaan aikaan Ellibs-palvelun käyttö on noussut huimasti. Tilastotiedot Ellibs –palvelun käytöstä löytyvät tämän kappaleen lopusta.

E-aineistojen näkyvyys ja markkinointi näyttääkin oleva ratkaisevaa niiden käytön kannalta. Vaikka käytön lisääntyminen ei kohdistuisikaan markkinoinnin kohteeseen, saattaa se nostaa muut e-aineistot käyttäjien tietoisuuteen paremmin, kuten Vaski-kirjastojen esimerkkikin osoittaa.

Ellibs-palvelun käyttö (ladatut teokset) vuonna 2012 ja 2013 vertailujaksolla:

Tammi-heinäkuu 2012	301
Tammi-heinäkuu 2013	1512

13. Haastattelut

Tämän dokumentin kuvausta varten haastateltiin seuraavia henkilöitä:

Aki Pyykkö	18.6.2013
Sari Koskinen	20.8.2013
Kaisa Hypen	21.8.2013
Kokoelmapalvelujen informaattikojen kokous	22.8.2013
Hannele Lyts (sähköpostitse)	26.8.2013
Susanna Sandell	3.9.2013
Mikko Winberg	11.9.2013